

Krzysztof Rutkowski
Białystok

Dezaktualizacja leksyki konfesyjnej w języku rosyjskim epoki radzieckiej

Problem funkcjonowania leksyki z zakresu świecko-sakralnej kultury oraz obrzędowości prawosławnej w języku rosyjskim okresu radzieckiego wymaga głębszej analizy. Do podjęcia tematu skłaniają zaobserwowane w tej grupie słownictwa przekształcenia semantyczne (o czym wspomina również E. B. Какорина¹) oraz stylistyczne, których pojawienie się z całą pewnością można powiązać z panującą wówczas w Związku Radzieckim specyficzną sytuacją społeczno-polityczną.

Analiza leksyki konfesyjnej występującej w *Словаре современного русского литературного языка*² (dalej: SRJ) pozwala wyodrębnić grupę słownictwa, która w języku rosyjskim badanego okresu funkcjonowała wprawdzie w znaczeniu podstawowym, pod względem semantycznym nie przetransformowanym, stylistycznie jednak zdezaktualizowanym. Używam tu pojęć „zdezaktualizowany, dezaktualizacja” z uwagi na to, że precyzyjna klasyfikacja językoznawcza badanego typu leksyki nastęrcza określone trudności. Zgromadzony materiał źródłowy, jak się wydaje, nie należy do klasy archaizmów, nie można go również rozpatrywać w kategorii typowych historyzmów³. Zarówno archaizmy, jak i historyzmy powstają w wyniku tego

¹ Е. В. Какорина, *Трансформации лексической семантики и сочетаемости (на материале языка газет)*, [в:] *Русский язык конца XX столетия (1985-1995)*, Москва 2000, с. 71.

² *Словарь современного русского литературного языка*, т. 1-17, АН СССР, Москва 1950-1965.

³ W odniesieniu do słownictwa oznaczającego przedmioty i zjawiska aktualnie już nie

samego procesu językowego – stopniowego zaniku aktywności językowej całej jednostki leksykalnej (lub któregoś z posiadanych przez nią znaczeń), co w konsekwencji w naturalny sposób powoduje ich przejście z aktywnego zasobu leksykalnego danego języka do słownika pasywnego. Należy jednak dostrzec zasadniczą różnicę między charakteryzowanymi tu kategoriami dezaktualizowanego słownictwa. Polega ona na tym, że historyzmy to wyrazy, które wychodzą z użycia w miarę tego, jak zanikają pewne elementy rzeczywistości przez nie określane (*боярин, стрелец, патай*), archaizmy zaś są wyrazami oznaczającymi przedmioty czy zjawiska nadal funkcjonujące w realiach życia społeczeństwa, w wyniku czego tracą aktywność językową i stopniowo zostają wypierane przez nowe, bardziej aktualne i współczesne danej epoce ekwiwalenty semantyczne (*венерь – кабан, сей – этот* czy *реляция – донесение*)⁴. Wprawdzie zdecydowana większość analizowanych jednostek leksykalnych o charakterze konfesyjnym w SRJ została zinterpretowana przy pomocy kwalifikatorów stylistycznych typu *уст.*, *арх.* czy zawartego w definicji hasła słownikowego określenia *пережиточный*, jednakże nie uległy one wyparciu przez inne wyrazy mogące stanowić ich precyzyjne odpowiedniki znaczeniowe (nie są więc archaizmami). Z drugiej strony, z życia społeczeństwa rosyjskiego badanego okresu nie zostały też całkowicie wyeliminowane desygnaty określane przez analizowane tu słownictwo – a zatem nie należy ono również do grupy historyzmów. Nie budzi chyba wątpliwości fakt, że wyrazy typu *белец, божиться, грех, затвор, именины, неверный, причастник, разрешение* i inne oznaczały w dalszym ciągu istniejące w rzeczywistości radzieckiej elementy czy zjawiska z zakresu religii prawosławnej, choć, niewątpliwie, znacznie ograniczone i występujące nie tak powszechnie, jak w okresie przedrewolucyjnym. Nauka radziecka w myśl ideologii komunistycznej uznała je, oczywiście, za językowe relikty przeszłości (historyzmy), było to jednak przypuszczalnie działanie propagandowe, choć niewątpliwie w jakimś stopniu również stwierdzenie rzeczywiste istnienia faktu językowego. Nie będziemy się jednak tu skupiać na klasyfikacji badanego zjawiska na poziomie terminologii językoznawczej. W celu uniknięcia ewentualnych nieporozumień czy nieścisłości przy interpretacji materiału źródłowego, będziemy posługiwać się określeniem *dezaktualizacja* oraz, oczywiście, pojęciami od niego pochodnymi.

funkcjonujące we współczesnych realiach, określenie *historyzm* stanowi fakultatywny odpowiednik sformułowania *archaizm rzeczowy* (por. S. Kania, J. Tokarski, *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*, Warszawa 1984, s. 134).

⁴ А. А. Реформатский, *Введение в языковедение*, Москва 2000, с. 472.

W badaniach tego typu z pewnością warto zwrócić uwagę na historyczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju języka. Poprzez nawiązanie do ogólnie pojmowanych realiów epoki uzyskujemy uzupełnienie informacji o specyfice przekształceń analizowanej leksyki, jak również o kierunkach określonych tendencji w jej rozwoju oraz przyczynach ukształtowania się tych tendencji. Jak twierdzi A. Bartoszewicz, charakterystyka języka nawet w ogólnych zarysach jest niemożliwa bez uwzględnienia faktów historycznych i procesów społecznych⁵. W związku z tym, analizę słownictwa, odzwierciedlającego dezaktualizację znaczenia konfesyjnego, można tu rozbudować o aspekt szerszy, socjolingwistyczny, uwzględniający również realia epoki, w której funkcjonował badany typ leksyki. Język jako zjawisko społeczne⁶, egzystuje i rozwija się w ścisłym związku z ogólnie pojmowanymi uwarunkowaniami społecznymi i skoro ewolucja języka jest determinowana poprzez jego związek ze społeczeństwem⁷, to można wnioskować, że u podłoża większości zachodzących w nim procesów językowych leżą czynniki natury ekstralingwistycznej. Próbuąc sprecyzować owe czynniki w odniesieniu do epoki radzieckiej, należy tu uwzględnić zmianę ustroju politycznego po rewolucji październikowej, która, jak wiadomo, spowodowała gwałtowny zwrot w życiu społeczeństwa rosyjskiego. Dla badań socjolingwistycznych fakt ten wydaje się dość ważny z uwagi na to, że podobne wydarzenia historyczne (choć nie tylko przewroty rewolucyjne) bardzo często były przyczyną zaburzeń w naturalnym rozwoju języka, bowiem inicjowały oraz stymulowały zwykle istotne przekształcenia w jego strukturze (porównajmy tu chociażby duży wzrost zapożyczeń w języku rosyjskim epoki Piotra I⁸). Konsekwencje transformacji ustrojowej dla Kościoła Prawosławnego oraz wyznawców prawosławia były niestety negatywne. Władza komunistyczna niemal od samego początku jej ukonstytuowania przystąpiła do realizacji propagandowo-ateistycznej indoktrynacji narodu rosyjskiego. Towarzysząca temu założeniu masowa sekularyzacja obiektów sakralnych, represje skierowane przeciwko duchowieństwu oraz wiernym, ograniczenie do minimum kontaktu z religią – jednym słowem próby wyeliminowania Cerkwi Prawosławnej i stojącej za

⁵ A. Bartoszewicz, *Zagadnienia ewolucji współczesnego języka rosyjskiego*, Warszawa 1987, s. 10.

⁶ Н. Б. Мечковская, *Социальная лингвистика*, Москва 2000, с. 29.

⁷ A. Bartoszewicz, *Zagadnienia ewolucji współczesnego języka rosyjskiego*, Warszawa 1987, s. 14.

⁸ Е. Г. Ковалевская, *История русского литературного языка*, Москва 1978, с. 139, 154-165.

nią wielowiekowej kultury ze wszystkich dziedzin życia społecznego⁹, spowodowały, że część słownictwa związanego ze świecko-sakralną kulturą oraz obrzędowością prawosławną w języku rosyjskim badanego okresu systematycznie ulegała różnego rodzaju deformacjom. W rezultacie prowadzonej na przestrzeni kilkudziesięciu lat antyreligijnej propagandy *sacrum* stało się sferą tabuizowaną, zepchniętą na margines życia społecznego, funkcjonującą w świadomości w dużej mierze zateizowanego społeczeństwa jako odległy i nie posiadający bliżej sprecyzowanych wartości relikty minionej epoki przedrewolucyjnej. W takich właśnie warunkach był „urabiany” ateistyczny światopogląd „radzieckiego Rosjanina”. W kontekście ewolucji języka spowodowało to izolację (choć nie całkowitą) oraz sukcesywne wypieranie zarówno z języka literackiego, jak i ogólnonarodowego znacznej części leksyki związanej ze sferą religii (zwraca na to uwagę między innymi B. Г. Костомаров¹⁰). Zgromadzony materiał leksykalny dowodzi, że wyżej charakteryzowany proces w badanym okresie przebiegał między innymi poprzez dezaktualizację słownictwa posiadającego znaczenie konfesyjne.

Poddane analizie jednostki leksykalne były wyekscerpowane z monograficznie sprofilowanego pod kątem tematyki religijnej (a ściślej chrześcijańskiej) *Leksykonu chrześcijaństwa rosyjsko-polskiego i polsko-rosyjskiego*¹¹ opublikowanego w 1999 roku. Leksykon zawiera dość wyczerpujące i aktualne definicje pojęć sakralnych, z tego też względu wydaje się stanowić odpowiednią bazę materiałową do tego typu badań. Definicje zgromadzonego na podstawie *Leksykonu* słownictwa konfesyjnego zostały porównane z jego interpretacją zawartą we wspomnianym już wcześniej 17-tomowym *Словаре современного русского литературного языка*. Słownik ten ukazywał się w latach 50. oraz 60. ubiegłego stulecia, a więc powinien w pełni odzwierciedlać język badanego okresu. Zestawienie opisu odpowiednich haseł słownikowych zawartych w wyżej przytoczonych źródłach ma na celu pokazanie zmian, jakie zaszły w sposobie funkcjonowania badanej leksyki w języku rosyjskim epoki radzieckiej.

⁹ Problem stosunków między państwem a Kościołem Prawosławnym oraz kwestię przesładowań religijnych w Związku Radzieckim porusza dziś już dość obszerna literatura na ten temat. Wystarczy tu sięgnąć do monografii m.in. A. Andrusiewicza, *Mit Rosji*, t. 2, Rzeszów 1994; R. Łuznego, *Pierwsze tysiąclecie chrześcijaństwa (988-1988) na ziemiach Wschodniej Słowiańszczyzny od Rusi Kijowskiej do Rosji, Ukrainy i Białorusi. Kronika ważniejszych wydarzeń dziejowych*, Lublin 1994 czy A. Grajewskiego, *Rosja i krzyż. Z dziejów Kościoła Prawosławnego w ZSRR*, Katowice 1991.

¹⁰ B. Г. Костомаров, *Языковой экзис эпохи*, Санкт-Петербург 1999, s. 159.

¹¹ A. Markunas, T. Uczitiel, *Leksykon chrześcijaństwa rosyjsko-polski i polsko-rosyjski*, Poznań 1999.

Zaobserwowaną tendencję do dezaktualizacji znaczenia konfesyjnego wydają się potwierdzać następujące przykłady zgromadzonych jednostek leksykalnych: *белец* – 1. уст. человек, живущий в монастыре, но не постриженный в монашество (SRJ, I, 371), *благословлять* – 1. уст. в церковном и семейном обиходе – крестить кого-н., произнося при этом слова молитвы (SRJ, I, 493), *блудный (сын)* – 1. уст. из евангельской притчи – ушедший из родительского дома и, растратив полученное от отца имущество, с раскаянием вернувшийся к нему обратно (SRJ, I, 502), *божий*¹² *день* – в пережиточных выражениях: ясно как божий день, каждый божий день, *божиться* – 1. уст. клясться именем бога, говорить „ей-богу” в подтверждение правильности своих слов (SRJ, I, 527), *бракосочетание* – 1. уст. соединение посредством брака, церковное венчание, совершаемое при вступлении в брак (SRJ, I, 602), *восприемник* – 1. уст. крестный отец, мать (SRJ, II, 717), *господь* – 1. церк. одно из названий бога (употребляемое пережиточно в разных выражениях) (SRJ, III, 332-3), *грех* – 3. уст. нарушение религиозного предписания, проступок против правил религии и нравственности (SRJ, III, 388-93), *жертвователь* – 1. уст. лицо, добровольно отдающее что-л. в чью-л. пользу (SRJ, IV, 91), *заговенье* (также: *заговеться*) – 1. уст. быт. последний день употребления скоромной пищи накануне поста (SRJ, IV, 353), *замаливать* – 1. уст. быт. молитвами выпрашивать прощение за дурные проступки (SRJ, IV, 632), *затвор* – 2. уст. место жизни затворника (SRJ, IV, 966), *изограф* (также: *изография*) – 1. уст. живописец, иконописец (SRJ, V, 231), *именины* – 1. уст. быт. личный праздник именинника (SRJ, V, 294), *иноверец* (также: *иноверие*) – 1. уст. человек, придерживающийся не господствующего вероисповедания (SRJ, V, 361), *инок* (также: *инокия*, *иночество*) – 1. уст. то же, что монах (SRJ, V, 365), *калика перехожий* – 1. уст. паломник, странник (SRJ, V, 710), *коленипреклонение* – 1. уст. стояние на коленях (обычно во время молитвы, церковных обрядов, в возвышенно-риторической речи (SRJ, V, 1148), *крестить* – 3. уст. быть крестным отцом или матерью у кого-л. во время обряда крещения (SRJ, V, 1635-7), *моление* – 1. уст. молитва (SRJ, VI, 1169), *неверный* – 8. уст. исповедующий чужую веру (SRJ, VII, 730-1), *обитель* – 2. уст. место пребывания, обитания кого-л. (SRJ, VIII, 150-1), *оглашение* – 4. уст. действие по значению

¹² W odniesieniu do tego typu wyrazów podaję zapis (małą literą) zgodny z oryginalną pisownią, jaką zawiera SRJ.

глагола оглашать 'гласно объявлять имена вступающих в брак' (SRJ, VIII, 607-9), *отщепенец* – 2. уст. человек, отступивший от прежних верований, убеждений, отступник (SRJ, VIII, 1714), *покров* – 2. уст. о покрывале особого изготовления, используемом в церковном обиходе (SRJ, X, 911-2), *предтеча* – 1. уст. лицо, своей деятельностью подготовившее путь для деятельности других (SRJ, XI, 183-4), *причастник* – 1. уст. тот, кто принимает причастие (SRJ, XI, 868-9), *раб божий* – 1. уст. христианин (от религиозного представления о полной зависимости человека от бога) (SRJ, XII, 7), *разрешение* – 1. отпущение, прощение грехов (SRJ, XII, 497-8), *ризки* – 2. уст. кусок ткани, в которую принимают ребенка после совершения обряда крещения (SRJ, XII, 1314), *святотатство* – 1. уст. хищение церковного имущества, денег (SRJ, XIII, 473), *седмица* – 1. неделя (SRJ, XIII, 567), *сорочины* – 1. уст. сороковой день после чьей-л. смерти (SRJ, XIV, 333-4), *усопший* – 1. уст. умерший, покойный (SRJ, XVI, 932), *христарадничать* (также: *христарадник*) – 1. уст. нищенствовать, просить милостыню (SRJ, XVII, 468-9), *целитель* (также: *целить*) – 1. уст. тот, кто исцеляет, врачует от болезней, недугов (SRJ, XVII, 573), *чернец* (также: *черноризец*, *черница*) – 1. уст. монах (SRJ, XVII, 890) i inne. W tym miejscu warto podkreślić, że proces dezaktualizacji znaczenia konfesyjnego wyżej przedstawionego słownictwa został zainicjowany przypuszczalnie dopiero przez wydarzenia mające miejsce w październiku 1917 roku (i był, oczywiście, kontynuowany w okresie porewolucyjnej Rosji Radzieckiej). Wyżej sformułowany wniosek można wysnuć między innymi w oparciu o dane *Толкового словаря живого великорусского языка* W. I. Dala¹³, który potwierdza, że badana leksyka jeszcze w drugiej połowie XIX wieku funkcjonowała w aktywnym zasobie leksykalnym języka rosyjskiego. Świadczy o tym opis występujących w tym źródle haseł słownikowych, które jeszcze nie zawierają informacji o ewentualnej dezaktualizacji badanej leksyki. Brak w słowniku W. I. Dala odpowiednich kwalifikatorów stylistycznych mogących wskazywać na tego typu przekształcenia¹⁴ i ich obecność w słownikach objaśniających opublikowanych po 1917 roku z pewnością jest dowodem na to, że analizowane tu słownictwo konfesyjne wkroczyło w fazę dezaktualizacji dopiero w okresie radzieckim – w wyniku zaistniałych zmian społeczno-politycznych.

¹³ В. И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 1-4, Москва 1978-1980.

¹⁴ Przypomnijmy, że W. I. Dal używa tu kwalifikatora *стар.*, (zob. В. И. Даль, *ibidem*, т. 1, s. XXIX).

Na wstępie niniejszej pracy zostało sformułowane stwierdzenie, że przedstawiony w niej materiał źródłowy nie powinien być charakteryzowany w kategoriach leksyki zarchaizowanej (a ogólnie zdezaktualizowanej) i takie założenie rzeczywiście można przyjąć w odniesieniu do zdecydowanej większości analizowanych jednostek leksykalnych. Można by się jednak z nim nie zgodzić się w przypadku takich wyrazów jak *раб Божий*, *седмица*, *усопший* czy *христарадничать*, na miejscu których w okresie radzieckim funkcjonowały przecież bardziej rozpowszechnione *человек*, *неделя*, *умерший* i *нищенствовать*. Wydaje się jednak, że są to tylko pozorne odpowiedniki semantyczno-stylistyczne. Pierwszą grupę słownictwa charakteryzują zabarwione stylistycznie wyraźne dostrzegalne konotacje konfesyjne, bo przecież *раб Божий* to, zgodnie z wiarą chrześcijańską, każdy człowiek stworzony przez Boga i należący do Niego¹⁵, *седмица* była nazwą tygodnia zaczerpniętą z języka cerkiewno-słowiańskiego¹⁶, *усопший* – to przede wszystkim zmarły chrześcijanin wierzący za życia w zmartwychwstanie po śmierci (успению ‘zaśnięciu’)¹⁷, zaś słowo *христарадничать* oznaczało ‘prosić o jałmużnę w imię Chrystusa’¹⁸ (a nie zwyczajnie żebrać). Podane tu słownictwo odznacza się wyraźną symboliką chrześcijańską. W wyrazach drugiej grupy *человек*, *неделя*, *умерший*, *нищенствовать* trudno się chyba dopatrywać związków ze sferą religii, ponieważ pod względem stylistycznym są one neutralne, zaś posiadane przez nie znaczenie ma wymiar uogólniony i zeświecczony – słowa *человек* i *умерший* odnoszą się nie tylko do chrześcijan, *неделя* służy do określania każdego tygodnia w roku (w połączeniu z wyrazem *страстная* nawet Wielkiego Tygodnia), a *нищенствовать* oznacza po prostu prosić o jałmużnę.

Jak podaje SRJ, większość z wyżej zaprezentowanych jednostek leksykalnych z reguły posiadała jedno znaczenie (właśnie o charakterze konfesyjnym), dlatego też w tym przypadku dezaktualizacji ulegała zarówno jednostka leksykalna, jak i niesiona przez nią treść (por. *белец*, *божиться*, *заговенье* czy *христарадник*). Należy tu jednak podkreślić, że część analizowanego słownictwa w mniej lub bardziej aktywny sposób mogła jednak funkcjonować w języku rosyjskim tamtego okresu z uwagi na szerzej rozbudowaną strukturę semantyczną, tzn. charakteryzującą ją wieloznaczność.

¹⁵ В. И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 4, с. 5.

¹⁶ М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, т. 1, Санкт-Петербург 1996, с. 57.

¹⁷ Г. Дьяченко, *Полный церковно-славянский словарь*, Москва 1993, с. 762.

¹⁸ В. И. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 4, с. 565.

W tego typu leksyce paralelne znaczenia zaobserwowane obok „zarchaizowanego” konfesyjnego najczęściej miały charakter świecki, uogólniony, ze sferą religii związany tylko pod względem etymologicznym. Można więc wnioskować, że badane jednostki leksykalne, pomimo dezaktualizacji ich konotacji konfesyjnych, nie zostały wyparte z języka zarchaizowanego społeczeństwa rosyjskiego zapewne z racji na właściwą im polisemię. Przypuszczenie to wydaje się potwierdzać przytoczony już we wcześniejszej części pracy materiał źródłowy: *благословлять* – 2. наделять кого-л. добрыми пожеланиями, 3. одобрять, признавать разумным, совершенным¹⁹, *восприимчик* – 1. тот, кто получает, воспринимает что-л., *грех* – 1. проступок, порок, недостаток, 2. прост. беда, несчастье, *затвор* – 1. запор, засов, 2. подвижная часть плотины, *крестить* – 4. давать прозвище, кличку, 6. прост. бить, хлестать куда и как попало, *моление* – 2. действие по значению глагола молить ‘горячо, страстно просить кого-л., умолять’, *неверный* – 1. не соответствующий истине, ложный, 3. подверженный ошибкам в восприятии чего-л., *отщепенец* – 1. человек, отколовшийся от какого-л. общественного коллектива, *покров* – 1. верхний слой, покрыв чего-л., 3. прикрытие, *причастник* – 2. участник чего-л., *разрешение* – 2. действие по значению глагола разрешать ‘освобождать от чего-л. тягостного, обременительного’, *ризи* – 1. разг. уменьш.-ласк. к риза, *святотатство* – 3. перен. оскорбление чего-л. дорогого, чтимого i inne. Przytoczone tu jednostki leksykalne, występując w znaczeniu świeckim, odnoszącym się do zjawisk pozostających poza sferą *sacrum* i aktualnych dla realiów życia społeczeństwa rosyjskiego okresu radzieckiego, według SRJ, powszechnie funkcjonowały w języku tego społeczeństwa, pomimo że uległy dezaktualizacji aktualne dla nich jeszcze w rzeczywistości przedrewolucyjnej znaczenia konfesyjne.

Warto również podkreślić, że analizowane słownictwo konfesyjne, zdefiniowane w SRJ przy pomocy kwalifikatorów stylistycznych *апр.*, *уст.*, nie ulegało dezaktualizacji, jeśli wchodziło w skład związków frazeologicznych, przysłów, powiedzeń czy innych utartych zwrotów. Tego typu wyrażenia funkcjonują w języku zazwyczaj w znaczeniu przenośnym, można więc chyba założyć, że i badane jednostki leksykalne, występując tu w roli jednego z komponentów, podobnie jak i całe wyrażenie, również posiadały charakter metaforyczny. W tym przypadku dostrzegalne są pewne przekształcenia

¹⁹ Informacje o źródle, z którego były wyekscerpowane poszczególne jednostki leksykalne, zostały podane we wcześniejszej części pracy.

w semantyce badanej leksyki, które można tłumaczyć osłabieniem jej pierwotnych konotacji konfesyjnych, jednakże przekształceń tych nie należy wiązać ze zjawiskiem dezaktualizacji znaczenia, dotyczącym raczej właściwości stylistycznych a nie semantycznych. Analizowane tu słownictwo zostało zaobserwowane między innymi w następujących wyrażeniach, według SRJ, funkcjonujących w języku rosyjskim epoki radzieckiej: *благословлять* судьбу, *господи* помилуй, *господь* знает, слава тебе *господи*, ввести в *грех*, смертный *грех*, кто не *без греха*, черствые *именины*, не детей *крестить*, совершать *моления*, воздушная *обитель*, *обитель* молчания, тишины, под *покровом* чего-л., жилой/мертвый *покров*, на *ризку* дарить i inne. Przytoczone tu przykłady dość wyraźnie pokazują, że leksyka posiadająca znaczenie konfesyjne, występując w strukturze trwałych związków wyrazowych, do jakich należą frazeologizmy, przysłowia, powiedzenia oraz inne utarte zwroty, w języku rosyjskim badanego okresu nie ulegała dezaktualizacji.

Analiza materiału źródłowego pozwoliła na wyodrębnienie niewielkiej grupy leksyki, którą rzeczywiście można zaliczyć do kategorii historyzmów. Taka klasyfikacja wydaje się uzasadniona z uwagi na fakt, że część zdeaktualizowanego słownictwa o charakterze konfesyjnym zaobserwowanego w SRJ w opisie hasła słownikowego posiadała komentarz informujący o tym, że dane zjawisko występowało w przedrewolucyjnej Rosji. Do tej grupy należą głównie nazwy związane ze szkolnictwem przedrewolucyjnym organizowanym przez ówczesne duchowieństwo prawosławne. W Związku Radzieckim, jak wiadomo, działalność oświatowa prowadzona przez Cerkiew Prawosławną została zdelegalizowana na mocy dekretu dotyczącego prawa wyznaniowego z 1929 roku²⁰, ponieważ stanowiła ona istotne zagrożenie na drodze do realizacji programu ateizacji społeczeństwa. W rezultacie przestały funkcjonować przycerkiewne szkoły, zostały również zamknięte niemal wszystkie seminaria duchowne. Usunięcie tych elementów z rzeczywistości radzieckiej w niedalekiej perspektywie musiało spowodować dezaktualizację słownictwa związanego ze sferą szkolnictwa cerkiewnego. Charakteryzowane tu zjawisko odzwierciedla materiał źródłowy, w którym za typowe historyzmy w odniesieniu do badanego okresu można uznać następujące wyrazy o charakterze konfesyjnym: *бурса* – 1. доревол. мужское духовное училище с общежитием, ученики которого находились на казенном содержании (SRJ, I, 700-1), *бурсак* – 1. доревол. ученик духовного училища,

²⁰ A. Michalski, *Siedemdziesiąt lat wystarczy – rozmowa z Władimirem Zielińskim, intelektualistą i niezależnym publicystą z Moskwy*, [w:] *Na gruzach totalitaryzmu: rozmowy o odradzaniu się chrześcijaństwa w Rosji*, Warszawa 1991, s. 34.

живущий в бурсе (SRJ, III, 1264), *епархиалка* – 1. доревол. в просторечии – воспитанница епархиального училища (SRJ, III, 1264), *епархиальное училище* – 1. доревол. женское духовное училище, принадлежавшее определенной епархии и содержавшееся на ее средства (SRJ, III, 1264), *законоучитель* – 1. преподаватель закона божья в дореволюционной России (SRJ, IV, 353), *закон Божий* – 1. вероисповедание как учение в дореволюционной школе (SRJ, IV, 546), *консистория* – 1. в дореволюционной России – место, в котором под начальством архиерея сосредоточено духовное управление епархией (SRJ, V, 1310), *семинария* – 1. среднее духовное училище в дореволюционной России (SRJ, XIII, 629-30), *церковноприходская школа* – 1. в дореволюционной России – начальная школа, находившаяся в ведении Церкви (SRJ, XVII, 668).

Analiza wyżej zaprezentowanych jednostek leksykalnych skłania do wyciągnięcia kilku ogólniejszych wniosków. Dezaktualizacja posiadanego przez tego typu słownictwo znaczenia konfesyjnego w języku rosyjskim badanego okresu była spowodowana ograniczeniem sfery funkcjonowania (*заговенье, именины, крестить*) lub całkowitym zanikiem (*законоучитель, закон Божий, семинария*) w rzeczywistości radzieckiej pewnych elementów kultury oraz świecko-sakralnej obrzędowości rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. Jako relikty minionej epoki, nie kontynuowane i nie kultywowane w realiach porewolucyjnego państwa radzieckiego, stopniowo zacierały się one w świadomości nieustannie ateizowanego społeczeństwa, stopniowo ustępując miejsca elementom „nowego”, ateistycznego modelu życia, co zresztą ilustruje badany materiał źródłowy odzwierciedlający dezaktualizację posiadanych konotacji konfesyjnych.

Warto również podkreślić, że zasób słownictwa konfesyjnego, które uległo dezaktualizacji, w badanym okresie z pewnością był zróżnicowany w zależności od rozwarstwienia wiekowego społeczeństwa. Należy przypuszczać, że badane zjawisko językowe w największym stopniu objęło język młodszych pokoleń, które nie posiadały kontaktu z wyizolowaną już wówczas z życia Rosjan kulturą prawosławia. Jednocześnie nie można wykluczyć, że w języku starszego pokolenia (a przynajmniej jego części), w którego świadomości zachował się jeszcze obraz przedrewolucyjnej rzeczywistości rosyjskiej, dezaktualizacja objęła mniejszy zasób leksyki konfesyjnej niż w języku późniejszych pokoleń.

S U M M A R Y

In the present article the problem of archaizing of religious lexicon in Russian of Soviet period is discussed. We may assume that crucial role in the process was played by extra linguistic factors.

The policy of atheisation of Russian society realized by Communist Party resulted in the absence (or limitations in functioning) of some elements of both sacral and laic Orthodox culture. Consequently, the fight against religion, including the fight against Orthodox Church, influenced lexical and stylistic structure of the language of that period. Part of active vocabulary referring to elements of everyday life of Orthodox Church understood by the atheised society as a relict of the past epoch was included in the archaizing process.